

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.64

DOI <https://doi.org/10.15421/392170>

Ведькал В. А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
старший викладач кафедри європейського та міжнародного права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

У статті проаналізовано особливості юрисдикції Міжнародного кримінального суду – постійно діючого судового органу, заснованого відповідно до Римського статуту, прийнятого в 1998 р. Досліджено об'єктивні і суб'єктивні ознаки «найтяжчих злочинів міжнародного значення», таких як: геноцид, злочин проти людяності, воєнні злочини, вчинені після 1 липня 2002 р. Розглянуті умови набуття Міжнародним кримінальним судом юрисдикції щодо злочину агресії, яку він отримав на підставі Кампальських додатків 2010 р. до Римського статуту.

Обґрунтовується необхідність розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду конвенційними злочинами, трактування воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Акцентується увага на тому, що Міжнародний кримінальний суд доповнює національні судові системи та долучається тоді, коли держава не бажає чи не може порушити кримінальне провадження. Така система, заснована на принципі компліментарності, покладає на державу обов'язок притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародний злочин. Констатуються критерії визначення міри покарання та її форми.

Зроблено висновок, що до проблемних питань функціонування суду можна віднести, зокрема, конкретизацію форми вини злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, кваліфікацію міжнародних злочинів, відсутність у переліку міжнародних злочинів міжнародного тероризму, екоциду, злочинів із застосуванням біологічної зброї, небажання держав ратифікувати Римський статут.

Ключові слова: *Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, юрисдикція, геноцид, агресія, злочин проти людяності, воєнні злочини.*

The peculiarities of the jurisdiction of the International Criminal Court – a permanent judicial body established in accordance with the Rome Statute, adopted in 1998 – have been analyzed in the article. The objective and subjective features of “the most serious crimes of international significance”, such as genocide, crime against humanity, war crimes committed after July 1, 2002, have been studied. The conditions for the International Criminal Court to acquire jurisdiction over the crime of aggression, which it received on the basis of the Kampala Additions to the Rome Statute in 2010, have been considered.

The necessity of expanding the jurisdiction of the International Criminal Court by conventional crimes, interpretation of war crimes, crimes against humanity is substantiated.

Emphasis is placed on the fact that the International Criminal Court complements national judicial systems and joins when a state is unwilling or unable to initiate criminal proceedings. Such a system, based on the principle of complementarity, imposes on the state the obligation to prosecute those who have committed an international crime.

The criteria for determining the measure of punishment and their forms are stated.

It is concluded that the problematic issues of the court's functioning include the specification of the form of guilt of crimes falling under the jurisdiction of the International Criminal Court, the qualification of international crimes, the absence of international crimes of international terrorism, ecocide, crimes with biological weapons, the unwillingness of states to ratify the Rome Statute.

Key words: *International Criminal Court, Rome Statute, jurisdiction, genocide, aggression, crimes against humanness, soldiery crimes.*

Постановка проблеми. У сучасному світі одним із найактуальніших завдань світового співтовариства є забезпечення кримінальної відповідальності осіб за злочини,

які становлять загрозу для загального миру і безпеки, запобігання повторному виникненню цих злочинів, побудова майбутнього без насильства.

Вирішення цих питань неможливе без забезпечення функціонування інституційних механізмів відповідальності осіб за найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства.

Першим постійно діючим міжнародним кримінальним органом, створеним для притягнення до відповідальності осіб за найтяжчі злочини міжнародного значення, став Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Його юрисдикція була визначена в Римському статуті 1998 р., що набув чинності 1 липня 2002 р.

Юрисдикція МКС розповсюджується на держави (в межах їхньої території та їхніх громадян), які ратифікували Римський статут, а також на держави, які не ратифікували Статут, але зробили заяви про визнання юрисдикції МКС стосовно того чи іншого злочину відповідно до ст. 12 Статуту.

Сьогодні до МКС входять 123 країни. Україна не ратифікувала Римський статут, але визнала юрисдикцію суду частково – щодо подій на Майдані та міжнародних злочинів, вчинених в Криму і на Донбасі відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту.

Питання щодо доцільності ратифікації та імплементації Римського статуту, тобто визнання юрисдикції МКС в Україні залишається дискусійним.

Окремі проблеми, пов'язані з юрисдикцією МКС, висвітлюються у вітчизняній науковій літературі, зокрема у працях В.Ф. Антипенка, В.П. Базова, В.Г. Буткевича, С.В. Ісакович, О.В. Касинюка, С.М. Морозова, В.П. Пилипенка, В.С. Семенова, Т.Л. Сироїд, В.В. Фуркала та інших вчених.

Однак низка питань щодо сутності юрисдикції МКС, її юридичних підстав, порядку її здійснення, забезпечення балансу діяльності МКС і національних органів кримінальної юрисдикції залишається дискусійними й актуальними для подальшого дослідження.

У зв'язку з цим метою статті є дослідження юрисдикції МКС, співвідношення міжнародної і національної юрисдикції, принципів юрисдикції Суду, форм вини злочинів, що підпадають під його юрисдикцію.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві відсутній єдиний підхід до визначення поняття «юрисдикція». Більшість міжнарод-

но-правових актів торкаються юрисдикційних аспектів, але термін «юрисдикція» позбавлений конкретного змісту і розглядається як певні заходи, які держави-учасниці мають здійснити щодо того або іншого об'єкта для досягнення кінцевої мети договору. Доволі часто в них юрисдикція розглядається з точки зору поширення суверенної влади держав-учасниць на певну територію, тобто як вияв територіального верховенства або як обсяг судових повноважень.

В окремих міжнародних договорах юрисдикція передбачає ухвалення заходів для протидії транснаціональним злочинам, включаючи криміналізацію діянь і проведення кримінально-процесуальних дій міжнародними судовими органами. Такі конвенції, як правило, визначають можливість здійснення кримінальної юрисдикції, з огляду на наявні принципи дії кримінального закону за часом, у просторі і за колом осіб.

Відсутність нормативного визначення і варіативність використання в міжнародно-правових актах обумовлює розгляд поняття «юрисдикція» в широкому і вузькому розумінні. В широкому юрисдикція ототожнюється з компетенцією різних органів, тобто комплексом повноважень. У вузькому значенні юрисдикція розглядається як обмежена правозастосовна діяльність.

У міжнародному кримінальному праві вирізняють обов'язкову і паралельну юрисдикцію міжнародних судів, предметну (залежно від діянь), персональну, територіальну та часову.

Обов'язкова – визначена міжнародним договором сукупність повноважень міжнародних судових органів розглядати і вирішувати правові спори, які передаються йому на підставі взятих сторонами зобов'язань.

Паралельна юрисдикція передбачає право національних і міжнародних кримінальних судів здійснювати кримінальне переслідування осіб, що здійснили міжнародні злочини проти міжнародного гуманітарного права і воєнні злочини.

Юрисдикція першого постійно діючого міжнародного суду – Міжнародного кримінального суду, створеного для притягнення до відповідальності осіб за «найтяжчі злочини міжнародного значення», була визначена в Римському статуті 1998 р., що набрав чинності 1 липня 2002 р.

Суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду є індивіди, які

вчинили міжнародні злочини і не були притягнені до кримінальної відповідальності на національному рівні. Юрисдикції МКС підлягають особи, які займають найвищі посади в системі органів державної влади та управління (головнокомандуючі, міністри оборони, командуючі арміями). Офіційний статус глави держави, члена парламенту, уряду або обраного представника жодним чином не звільняє особу від переслідування або кримінальної відповідальності. Керівники і військові командири можуть нести відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені особами, які перебувають під їх ефективним командуванням і контролем або ефективною владою та контролем.

У відповідності зі ст. 25 Статуту МКС фізична особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, несе кримінальну відповідальність і покарання у відповідності з цим Статутом. Ст. 17 Римського статуту наголошує, що МКС не може розглядати питання кримінальної відповідальності фізичної особи за вчинений нею злочин, що охоплює юрисдикцію даного Суду, якщо ця фізична особа вже притягнена до кримінальної відповідальності за такий злочин у відповідності з національним законодавством держави. [1]

Тобто Міжнародний кримінальний суд доповнює національні судові системи та долучається тоді, коли держава не бажає чи не може порушити кримінальне провадження. Така система, заснована на принципі компліментарності, покладає на державу обов'язок притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародний злочин.

Принцип компліментарності закріплений у Преамбулі і ст. 1, 17–20 Римського статуту МКС, Правилах відбору справ і пріоритетів 2016 (Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, 2016) і Правилах попереднього розслідування 2013 р. (Policy Paper on Preliminary Examinations, 2013).

Таким чином, національна юрисдикція домінує над юрисдикцією МКС. Винятком із цього правила є норма, закріплена в Розділі 7 Статуту ООН, відповідно з якою Рада Безпеки ООН може шляхом схвалення резолюції передати Суду ситуацію, яка включає злочини, здійсненні на території не держави-учасника або не її громадянами.

Юрисдикція суду обмежена найсерйознішими злочинами, що стосуються міжнародного співтовариства в цілому, а саме злочином геноциду, злочином проти людяності, воєнними злочинами, вчиненими після 1 липня 2002 р., а також злочином агресії, станом на 17 липня 2018 р. за конкретних умов та процедур.

Склади цих злочинів визначені у ст. 6–8 bis Римського статуту, а також деталізовані в документі МКС «Елементи злочинів».

Геноцид – цілеспрямовані дії з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи людей або цілих народів.

Відповідно до ст. 6 Римського статуту геноцидом вважається: вбивство членів відповідної групи, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам певної групи, заходи, спрямовані на запобігання дітонародженню у відповідній групі, насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої, спеціальне створення для групи таких умов життя, які розраховані на фізичне знищення її в цілому або частково [1].

При визначенні злочину геноциду Статут виходив з формулювання Конвенції про геноцид 1948 р. Це визначення не включає дії, що здійснюються з метою знищити групу населення з політичних міркувань, за рахунок яких пропонувалось розширити цю категорію. Однак це не перешкоджає переслідуванню таких дій як злочинів проти людяності.

Відповідно до ст. 7 Римського статуту злочини проти людяності – це злочини, які вчиняються в рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, і такий напад є свідомим [1]. Вимога про широкомасштабний і систематичний напад є дуже важливою, оскільки вона визначає більш високий поріг і надзвичайні масштаби для того, щоб той чи інший злочин підпадав під юрисдикцію МКС. Це відрізняє їх від довільних актів насильства, які насправді не можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності.

На відміну від інших злочинів, вимога наявності збройного конфлікту не є обов'язковою, як це було передбачено у тексті Статуту Трибуналу по колишній Югославії.

Римський статут передбачає відповідальність за «напад на будь-яких цивільних осіб»,

який трактується як стійка поведінка, пов'язана з багаторазовим вчиненням діянь проти будь-яких цивільних осіб, здійснена з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на здійснення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці.

До злочинів проти людяності належать: вбивство, катування, винищення, поневолення, тюремне ув'язнення, насильницьке зникнення людей, депортація, злочин апартеїду, статеві насильства, примусове переміщення населення та інші нелюдські діяння аналогічного характеру.

Третю групу злочинів, на яку поширюється юрисдикція МКС, становлять воєнні злочини.

Воєнні злочини – міжнародні злочини, які є грубим порушенням законів і звичаїв ведення війни, що регулюють поведінку збройних формувань під час війни і захищають військовополонених, цивільне населення, культурне надбання.

Відповідно до ст. 8 Римського статуту МКС володіє юрисдикцією стосовно воєнних злочинів, які безпосередньо пов'язані та здійснюються протягом збройного конфлікту (як міжнародного, так і немеждународного характеру), вчинені в рамках плану або політики, або ж при широкомасштабному здійсненні таких злочинів [1].

У міжнародному кримінальному праві воєнні злочини класифікуються за такими основними критеріями: а) за об'єктивною стороною злочину, а саме умовами вчинення. За цією ознакою злочини поділяються на вчинені в період міжнародного збройного конфлікту і вчинені в період немеждународного воєнного конфлікту; б) в залежності від додаткового об'єкту злочинного посягання, в якості якого можуть виступати відносини, що регулюються так званім Женевським правом (захист осіб, власності, застосування заборонених засобів і методів ведення війни) [2].

До воєнних злочинів, спрямованих проти приватних осіб, належать: умисне вбивство, тортури чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне завдання сильних страждань чи заподіяння важких тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю.

Окрему групу злочинів становлять злочини проти власності та інших прав. До них належать: незаконне, безглузде та значне за обсягом знищення чи привласнення майна, що не викликане воєнною необхідністю; оголошення про те,

що права і свободи громадян іншої сторони скасовані або тимчасово призупинені.

Воєнними злочинами визнають і інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме: умисне нанесення ударів по персоналу, об'єктах, підрозділах або транспортних засобах, задіяних у наданні гуманітарної допомоги або в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки відповідно до Статуту ООН тощо.

Водночас до списку воєнних злочинів Римським статутом не були включені такі види злочинів, як використання конкретних видів зброї (ядерної, біологічної), намір спричинення широкомасштабної та серйозної шкоди навколишньому середовищу. Більшість науковців висловлюється за розширення трактування воєнних злочинів і пропонує включити до їх переліку порушення гуманітарного права під час немеждержавних збройних конфліктів, екоцид та інші види злочинів.

На думку фахівців, недоцільною є і норма ст. 124 Статуту, яка передбачає, що держава може заявити про те, що протягом семи років після набуття Статутом чинності вона не визнає юрисдикцію Суду стосовно воєнних злочинів, коли, як передбачається, злочин здійснено її громадянами або на її території.

Одним з найтяжчих міжнародних злочинів є агресія. Визначення злочину агресії схвалено резолюцією 3314 Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. У ній зазначено: «Агресією є застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної недоторканості і політичної незалежності іншої держави» [3].

Відповідно до Резолюції актами агресії є:

а) вторгнення чи напад збройних сил однієї держави на територію іншої держави, будь-яка військова окупація, навіть тимчасова, що стала результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія шляхом застосування сили території іншої держави чи її частини;

б) бомбардування збройними силами однієї держави території іншої держави чи застосування зброї однією державою проти території іншої держави;

в) блокування портів чи берегів однієї держави збройними силами іншої держави;

г) напад збройних сил однієї держави на землі, на морі чи в повітрі, або на морський і повітряний флот іншої держави;

д) застосування збройних сил однієї держави, які перебувають на території іншої держави за згодою держави перебування, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їхнього перебування на такій території поза термінами, встановленими в угоді;

е) дії однієї держави щодо дозволу використання своєї території, яка була надана в розпорядження іншій державі, для здійснення акту агресії тією іншою державою проти третьої держави;

є) надсилання однією державою чи від імені цієї держави збройних банд, груп, нерегулярних військових чи найманців, які здійснюють акти застосування сили проти іншої держави такої потужності, що досягають рівня актів, перерахованих вище, або суттєво застосовують її. [3]

У Римському статуті не було дано визначення поняття агресії.

Юрисдикції щодо агресії Міжнародний кримінальний суд набув лише після схвалення Кампальських поправок 2010 р., які набрали чинності з 1 січня 2017 р. та були активовані в липні 2018 р. Поправки містять визначення агресії та умови набуття судом юрисдикції щодо цього злочину.

У ст. 8 bis наголошується, що злочином агресії є: планування, підготовка, ініціювання або виконання особою, яка у змозі ефективно здійснювати контроль або направляти політичні чи військові дії держави, акту агресії. Це визначення закріплює лише кримінальну відповідальність військових лідерів, що ефективно керують діями держав, або осіб, які можуть кваліфікуватися як такі, що здійснюють такий контроль та керівництво і беруть активну участь у акті агресії.

Римський статут визначає умови та процедури здійснення Міжнародним кримінальним судом юрисдикції щодо злочинів агресії.

Суд набуває юрисдикції лише стосовно акту агресії, який з огляду на його характер та масштаби є явним порушенням Статуту ООН. Держави, які не ратифікували Римський статут, не підпадають під юрисдикцію Суду, якщо злочин агресії вчинений на їхній території чи їх громадянами. Це відрізняє юрисдикцію щодо злочину

агресії і від режиму, передбаченого п. 2 ст. 12, який захищає територію держав-сторін від геноциду, злочинів проти людяності і воєнних злочинів громадянами держав, які не є сторонами Статуту, і від режиму, передбаченого п. 3 ст. 12, який дає змогу державам – не сторонам Статуту прийняти юрисдикцію Суду на підставі процедури *ad hoc*. [4]. Суд не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, вчиненого державою, якщо держава-учасниця попередньо не заявила про неприйняття юрисдикції щодо злочину агресії.

МКС уповноважений здійснювати свою юрисдикцію за наявності хоча б однієї з таких умов:

- звернення країни, яка ратифікувала Римський статут або подала заяву про визнання юрисдикції МКС щодо певної ситуації, до Прокурора Суду з прохання розглянути порушення;
- власної ініціативи Прокурора МКС. Проте такі дії прокурора повинні бути підтверджені палатою попереднього судочинства, що складається з трьох незалежних і неупереджених суддів;
- принципу компліментарності;
- звернення Ради Безпеки ООН.

Римський статут передбачає і критерії визначення заходу покарання, а саме: тяжкість злочину і особистість засудженого.

Ст. 77 Статуту наголошує, що за умов визнання особи винною у вчиненні злочину вона може бути притягнена до відповідальності у вигляді позбавлення волі на певний строк, який обчислюється в кількості років, що не перевищує максимального числа (30 років), або довічного позбавлення волі в тих випадках, коли це виправдано винятково тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами особи, визнаної винною у його скоєнні. Суд може призначити штраф і конфіскацію майна, доходів, отриманих в результаті злочину.

Висновки. МКС – перший постійно діючий судовий орган, метою якого є розслідування найтяжчих міжнародних злочинів – геноциду, злочинів проти людяності, агресії та воєнних злочинів, юрисдикція якого визначена Римським статутом 1998 р. Незважаючи на певні недоліки Статуту, відсутність єдиного підходу до тлумачення його положень, діяльності МКС, сам факт його створення означає значний крок вперед.

До проблемних питань функціонування суду можна віднести, зокрема, конкретизацію форми вини злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС; кваліфікацію міжнародних злочинів; відсутність у переліку міжнародних злочинів міжнародного тероризму, екоциду, злочинів із застосуванням біологічної зброї; небажання держав ратифікувати Римський статут.

Це питання залишається актуальним і для України. Фахівці вважають, що ратифікація Римського статуту дасть можливість притягти до відповідальності винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності під час агресії проти України, наблизити нашу державу до стандартів ООН, Європейського Союзу у сфері верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Римський статут Міжнародного уголовного суду. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text.
4. Антонович М.М. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 69.